

УДК 94(477.8)«19»(049.32)

DOI: 10.32626/2309-2262.2021-9.293-298

**Ростислав Майор,
Іван Боровець**
(Кам'янець-Подільський)

**Віднянський С. В., Вегеш М. М. Августин Волошин
і Карпатська Україна в історії українського державотворення.
Київ: Інститут історії України, 2021. 372 с.**

Постать видатного українського педагога, культурно-освітнього, громадського, політичного та державного діяча кінця XIX – першої половини XX ст. Августина Волошина вже не одне десятиліття привертає увагу українських і зарубіжних дослідників. Сьогодні нараховується кілька сотень статей та монографій, присвячених як вивченню його життя та діяльності, так і дослідженню Карпатської України, президентом якої він був.

Рецензована монографія відомих істориків Степана Віднянського та Миколи Вегаша узагальнює практично всі відомі сьогодні джерела та наукову літературу про Карпатську Україну та її президента. У ній ґрунтовно та комплексно висвітлено різні аспекти життя і діяльності видатного закарпатського діяча, його роль та значення в утворенні та існуванні Карпатської України. При написанні книги автори використали чималу кількість історичних джерел, наукових напрацювань (статей, монографій та ін.) інших вчених, а в додатках розмістили список вибраної бібліографії у кількості 691 позиція.

Монографія складається з передмови, 10 розділів, післямови та додатків. У першому розділі книги – «Срібна Земля»: історична доля батьківщини майбутнього президента Карпатської України – подано загальну характеристику історичних, політичних, економічних, культурних, соціально-ментальних, національних і міжнародних особливостей розвитку Закарпаття, без яких, на думку авторів дослідження, неможливо з'ясувати чинники, котрі вплинули на формування світогляду, політичні погляди та національно-культурну орієнтацію А. Волошина.

Висвітлення теми розділу науковці розпочали ще з періоду неоліту, поступово перейшовши до доби Галицько-Волинського князівства, діяльності закарпатських будителів XIX ст. (зокрема, згадано про автономістські та федералістські програми Адольфа Добрянського), політику мадяризації, національно-визвольний рух 1918-1919 рр., приєднання Закарпаття до складу Чехословацької республіки (ЧСР), економічне становище краю у міжвоєнний період, розвиток сільського господарства, промисловості та багато інших проблем.

У другому розділі книги висвітлено процес формування світогляду А. Волошина, вплив на нього політики мадяризації та інших факторів. Дослідники відзначають, що вирішальну роль у вихованні Августина належала саме сім'ї, а не іншим чинникам.

У третьому розділі проаналізовано початок релігійної та громадсько-політичної діяльності талановитого українського діяча. У монографії акцентується, що він усіма доступними засобами відстоював права та свободи українців Закарпаття, інтереси «народної» церкви, збереження церковнослов'янської мови в богослужінні та ін. Також стверджується, що 1900-1938 рр. були найбільш плідними в житті А. Волошина. Саме в цей час він проявив себе як видатний педагог, просвітянин, видавець книг, газет. Автори дослідження постійно підкреслювали той факт, що закарпатці ще за життя називали А. Волошина «Батьком» і що такої величі й поваги заслужив раніше лише Олександр Духнович – видатний закарпатський будитель XIX ст.

А. Волошин розумів, що лише з допомогою друкованої продукції можливе поширення знань серед населення. У зв'язку з цим написав 42 підручники, низку політичних праць. Також був автором чималої кількості віршів, оповідань, п'єс, повістей. Дотримувався постулату: «Рідна мова – це життя народу». Комунізм і фашизм вважав шкідливими для вільного розвитку шкільної системи. Боровся проти алкоголізму й розпусти. Багато працював над відкриттям читалень. Високо цинив участь жінок у культурно-освітньому житті краю. Автори монографії слушно стверджують, що А. Волошин «по-праву вважається першим просвітянином XX століття в Закарпатті».

Четвертий розділ монографії присвячений висвітленню педагогічної та літературної спадщини закарпатського діяча. Ці напрямки діяльності А. Волошина, на думку авторів даної рецензії, проаналізовані в монографії найбільш ґрунтовно та комплексно. Аналіз педагогічної спадщини А. Волошина дозволяє зробити висновок, що він працював над модернізацією

навчального процесу. Окреме значення надавав моральному вихованню у початкових класах школи, духовному збагаченню учнів. Виділяв 5 визначальних чинників виховання: сім'я, школа, держава, церква та вихователь. При цьому вихователя він ставив на перше місце. Дотримувався думки, що «навчити учнів розуміти прекрасне в житті, природі, вміти віднайти дивосвіт краси в літературному чи мистецькому творі – ось завдання для досвідченого педагога-вихователя». Автори монографії називають Волошина педагогом-гуманістом і вважають, що саме йому належить пріоритет введення в науку про виховання терміну «моральна правда». Підсумовуючи, автори праці зазначили, що ім'я Августина «посідає чільне місце в духовному світі історії України, її культури та науки першої половини ХХ ст.».

У п'ятому розділі монографії розкривається політична діяльність А. Волошина в Чехословацькій республіці. Автори дослідження підкреслюють, що він упродовж всього міжвоєнного періоду дотримувався прочехословацької орієнтації та неодноразова акцентують, що він з великою повагою ставився до президента Томаша Масарика. Дослідники також стверджують, що Волошин «був причетний до всіх головних політичних подій в історії Закарпаття починаючи з 1918 р., а з жовтня 1938 р. по березень 1939 р. був провідним політичним і державним діячем краю під час розбудови Карпато-Української держави». Перебуваючи на посаді депутата чехословацького парламенту, він відстоював інтереси Закарпаття, домігся введення в краї кооперативних законів та ін. Не оминули автори дослідження висвітлення й питання ненависті мадярів до «Батька» закарпатців.

У шостому розділі розглянуто діяльність А. Волошина на посаді прем'єра автономного уряду Підкарпатської Русі та президента Карпатської України. На думку авторів праці, «тріумф і водночас трагедія Волошина-політика припадає саме на другу половину 1938 – початок 1939 рр., коли 26 жовтня 1938 р. він був призначений прем'єр-міністром автономного уряду Підкарпатської Русі, а 15 березня 1939 р. – обраний президентом незалежної держави – Карпатської України».

А. Волошин обстоював єдність і цілісність Чехословаччини та був прихильником ідеї надання автономії Закарпаттю у складі ЧСР. Тут можна провести певну паралель з видатним закарпатським будителем і політичним діячем ХІХ ст. Адольфом Добрянським, який відстоював ідеї цілісності Австрійської імперії, до складу якої входило Закарпаття, та надання краю, чи й всій Західній Україні, автономного статусу.

У монографії детально охарактеризовано економічну кризу та примітивний розвиток медицини в краї, плани відкрити в Закарпатті університет, події, пов'язані із запровадженням назви «Карпатська Україна», законотворчу діяльність А. Волошина, його авторитаризм в управлінні державою. Зазначено, що з перших днів прем'єрства він орієнтувався на Німеччину. Автори стверджують, що плани господарського й культурного будівництва, покращення соціального становища та рівня життя населення автономного краю, в силу несприятливих обставин, переважно так і не були реалізовані. На їх переконання, утворення Карпатської України було наслідком багаторічної боротьби закарпатських патріотів, зокрема українських політичних сил, котрі очолював А. Волошин, та суспільно-політичних процесів, котрі відбувалися наприкінці 1930-х років у Європі в цілому.

У сьомому розділі в загальних рисах висвітлено життя і діяльність А. Волошина в період еміграції (1939-1945 рр.): його шлях від професора педагогіки, декана філософського факультету до ректора Українського вільного університету в Празі. Викладаючи в університеті, закарпатський діяч плідно займався літературною діяльністю та багато уваги приділяв залученню українських дітей у школи, гімназії.

У восьмому розділі монографії детально та об'єктивно висвітлено події ув'язнення А. Волошина радянськими спецслужбами, його останні дні життя, знущання над ним радянської влади. Також, що є надзвичайно важливим, поміщено повний текст заповіту Августина.

Надзвичайно цінним є матеріали дев'ятого розділу, адже тут містяться уривки спогадів про А. Волошина його соратників і сучасників: В. Гренджі-Донського, В. Шандора, А. Штефана, М. Химинця та багатьох інших. Ця інформація є надзвичайно цінною, оскільки жодні офіційні документи не розкриють деталі багатьох подій та процесів, взаємовідносин між різними особистостями, окремі аспекти історії Карпатської України та багато іншого так, як це висвітлено в спогадах, щоденниках, мемуарах безпосередніх учасників тих подій. Проаналізувавши чималу кількість спогадів сучасників А. Волошина, можна з впевненістю стверджувати, що він користувався безмежною любов'ю та повагою серед закарпатців, а тому марно заслужив ім'я «Батька».

У десятому розділі рецензованої монографії проаналізовано джерельна база та історіографія дослідження. За останніх тридцять років в науковий обіг різні дослідники ввели велику кількість джерел з досліджуваної теми, котрі зберігають-

ся в архівах України (Берегове, Ужгород, Львів, Київ), Чехії, Угорщини та Румунії. Аналіз історіографії порушеної проблеми, як стверджують автори монографії, дозволяє з впевненістю говорити, що українські науковці в основному досліджували педагогічну, культурну та освітню діяльність А. Волошина, а зарубіжні – політичну. С. Віднянський та М. Вегеш переконані (і з цим, безперечно, варто погодитися), що попри, іноді, різну оцінку особистості А. Волошина та його діяльності, більшість вчених вважають закарпатського діяча визначною постаттю в історії України ХХ ст.

Разом з тим, варто звернути увагу й на деякі пропозиції авторам, які можуть бути, за їх бажанням, враховані при перевиданні книги. Зокрема, розлогий перший розділ монографії (обсягом 60 сторінок) бачиться не обов'язковим, тому що не стосується безпосередньо життя і діяльності А. Волошина. Адже який вплив на формування його світогляду, політичних поглядів та національну орієнтацію могли мати галли, кельти, сармати? Вплив політики мадяризації, автономістські прагнення закарпатців у ХІХ ст. та ін., що дійсно мало значення для формування особистості А. Волошина, на думку рецензентів, можна було описати кількома абзацами чи сторінками в другому розділі книги.

У тексті першого розділу трапляються росіянізми. Наприклад: «*вірнo* відзначив» (краще – правильно відзначив), «збігу *ряду* обставин» (збігу декількох/кількох обставин), «близько 3 тис. *чоловію*» (осіб). Подекуди використовується застаріла термінологія: «*широким масам* ще не була притаманна», «без участі *широких народних мас* краю», «*політично-класові*... розбіжності».

Третій і шостий розділ праці рясніють занадто довгими цитатами: деякі з них займають по 23-24 рядки. Також, на думку авторів рецензії, в книзі простежуються як науковий, так і науково-публіцистичний стилі.

Бажано було б подати фотографії Августина Волошина та його подвижників. Їх наявність, безперечно, зробила б книгу цікавішою й привабливішою, особливо для непрофесійних істориків чи науковців інших сфер.

Зрештою, дискусійним вважаємо аналітичний висновок авторів, що «етнонаціональне самоусвідомлення корінних жителів краю значно відставало (*у середині ХІХ ст. – Р. М.*) від таких процесів у Наддніпрянській Україні, Галичині та навіть Буковині». В сучасних наукових дослідженнях (в тому числі дисертаційній роботі одного з авторів рецензії), присвячених питанню розвитку етнонаціональної свідомості закарпатців у

XIX – перших десятиліттях XX ст., аргументується точка зору, що вона була на досить високому рівні, що дозволило регіону зрештою записати в аннали української історії вагомому державотворчу сторінку.

У підсумку ще раз підкреслимо, що праця є важливим виданням як для науковців, так і для усіх, хто цікавиться історією українського державотворення, життям і діяльністю найвизначніших постатей в історії України загалом, та Закарпаття, зокрема. У ній ґрунтовно та комплексно розкрито складний та цікавий життєвий шлях, багатогранну діяльність (громадську, релігійну, педагогічну, культурну, політичну та державницьку) найвідомішого діяча Підкарпатської Русі першої половини XIX ст. – Августина Волошина.

Отримано: 23.06.2021